

Henri Nouwen-lezing door Huub Oosterhuis

Janskerk, Utrecht - 21 november 2015

De tijd is vol, het koninkrijk van God dichtbij. Bekeer je, keer je leven om, en geloof in dit goede nieuws.

1.

In de Volkskrant-rubriek 'Dit ben ik: portret van een kind in zijn slaapkamer', wordt aan een jongetje van zeven gevraagd: Wat zou jij aan de wereld willen veranderen? Hij antwoordt: Niks. De wereld is zoals-ie is en dat is gewoon goed. Ook erge dingen zoals dieven horen erbij. Die mensen willen zelf zo zijn, dat kun je niet veranderen.

2.

Een samenleving zonder onrecht. Dat de armen niet meer arm zijn. Alle verhoudingen omgegooid, gesaneerd, 'waarin de mens een vernederd, geknecht, verlaten en verachtelijk wezen is' - woorden van de jonge Karl Marx; en dat 'alles voor allen' zal zijn: dat is het bijbels-profetische visioen van een nieuwe aarde, door Jezus van Nazaret 'koninkrijk van God' genoemd. Een koninkrijk van God in de geest van Mozes en de Profeten is een politiek bestel waarin ieder menselijk wezen rechten heeft, iedere vluchteling: bestaansrecht, recht op brood en vrijheid, recht op genade – en waar het recht van de zwaksten de norm is, de gouden standaard.

In de oudste bronnen van de christelijke traditie wordt Jezus getekend als een kracht uitstralende, heldere, zelfbewuste, zachtmoedige profeet van zo'n koninkrijk van God. 'De tijd is vol, het koninkrijk van God dichtbij. Keer je leven om, en geloof in dit goede nieuws' – met die woorden begint volgens het evangelie van Markus (1:15) zijn prediking, zijn Thora-onderricht.

3.

Het woord 'evangelie', goed bericht, vreugdetijding, heeft in de oudste geschriften over Jezus een politieke geladenheid. Zoals het, bij het begin van onze jaartelling, door veldheren en keizers werd gebruikt om de vestiging van een nieuwe politieke situatie te proclameren, zo wordt het in de evangeliën gebruikt voor de aankondiging van de Jezus-tegenbeweging die 'een nieuwe wereldorde' zal vestigen.

Jezus van Nazareth richt zich met vele spreuken en 'leefregels' tot hen die menen hem te volgen naar deze nieuwe wereld. Die spreuken hebben alle, nog steeds tot veler ergernis, een politieke strekking en wie ze 'vergeestelijkt' of 'verinnerlijkt' of tot religieuze wijsheden maakt, ontnemt aan deze woorden een deel van hun kracht en zal in veel gevallen hun strekking misverstaan.

Zo'n woord is het volgende: Geen knecht kan twee heren dienen – hij zal de een haten en de ander liefhebben, ofwel de een aanhangen en de ander verachten. Je kunt niet God aanhangen en dienen, én Mammon. (Lukas 16:13-14). Er is, zegt Jezus, geen verstandhouding mogelijk tussen de levende God en de mammon, de geldgod. De

mammon is het tegenbeeld van God-Ik-zal-er-zijn. Wie de mammon aanhangt, doemt anderen ter dood.

De mammon is de god van de ongebreidelde economische expansie, van hebzucht, concurrentie, winstbejag ten koste van de minstbedeelden. De mammon is het 'beginsel', het axioma van de neoliberale vrije markt, het huidige alom heersende economische systeem. Op die manier en in die mate rijk worden en die rijkdom voor jezelf houden en niet inzetten voor de bevrijding en de emancipatie van de onderdrukten, in de opbouw van een rechtvaardiger samenleving, dat is mammondienst, dat is tegen de God die zegt Ik, de Naam Ik zal, ik ben de God die jou uit het slavernijsysteem, het diensthuis van Egypte, heb uitgeleid (Exodus 20, vers 2).

Met de mammon wordt bedoeld: alles wat een mens bezit ten koste van anderen. Met de mammon wordt niet bedoeld: het bezit van tafel en bed en kostwinning, het bezit van levensvoorzieningen voor je kinderen – al dat elementaire waarvoor in heel de wereld de minstbedeelden nog altijd moeten vechten. En als ze het al verworven hebben, dan alléén omdat ze ervoor gevochten hebben, in een 'klassenstrijd'; het is ze nooit door de bezittende klasse zo maar gegéven, nergens ter wereld.

Niet het bezit van die primaire leeftocht wordt door Jezus veroordeeld. De strekking van zijn woorden is, dat wie hem volgen wil, moet afzien van een levenswijze die gericht is op het verwerven en vermeerderen van staat en stand en bezit, en moet kiezen voor een levensweg, een beroep, een inzet in de politiek-sociale werkelijkheid die hem of haar aan de zijde brengt van de bezitlozen, van hen die geen primaire leeftocht hebben; dus die hen maakt tot 'partijganger van de armen', een trefzeker woord van de theoloog Bert ter Schegget.

4.

Het koninkrijk van God zál er komen, weten de leerlingen van Jezus – zo wordt het in het evangelie voorgesteld. Het zál, en ze menen aan de gebeurtenissen te kunnen aflezen dat het spoedig zal. Ze zijn op weg naar Jeruzalem, daar zal Jezus zich als messias, als stichter van het koninkrijk doen gelden, zo wordt verwacht. Twee van de leerlingen, Jacobus en Johannes hebben haast: ze willen in dat nieuwe politieke bestel machtsposities bekleden, zitten aan zijn rechter- en linkerhand. Ze willen 'groot' zijn, belangrijk.

Het antwoord van Jezus luidt – en daarin klinken de stemmen van Mozes en de profeten door - wie groot wil zijn, moet de dienstknecht worden van allen.

Dit is 'politiek engagement' in de geest van de Thora en van Jezus. In een wereld waarin oorlogen gevoerd worden om de machtsposities van de bezitters te handhaven, moet de volgeling van Jezus de zijde kiezen van de bezitlozen, de slachtoffers van het onrecht.

Wij willen op tronen naast jou zitten, zeggen die twee. Kun je de doop, de vuurdoop, ondergaan waarmee ik gedoopt zal worden – 'Kun je de beker drinken die ik drinken moet,' vraagt Jezus hen. En tot al zijn volgelingen zegt hij: 'Wie van jullie groot wil zijn, moet de dienstknecht worden van allen.'

Hoe moet je dat politiek vertalen? Herken je die woorden van Jezus, in hun revolutionaire strekking? Als je ze herkent als tot jou gericht, en wilt doen, dan weet je ook hóe je ze politiek vertalen moet, en hoe politiek het persoonlijke is.

Je gaat merken hoe diep je in het heersende economische systeem bent ingegroeid, in de bestedings- en consumptiepatronen en het concurrentie-denken. Je probeert je aan die macht te ontworstelen. Je gaat waarschijnlijk je tijd anders besteden, je wordt kritischer, bewuster en misschien schaamt je je over wat je ooit allemaal vanzelfsprekend vond. Je wordt rusteloziger, maar misschien ook gelukkiger, doelgerichter. Je kunt je verheugen, als hier en daar onrecht wordt voorkomen of teruggedrongen – vroeger merkte je dat niet eens. En je bent bereid minder te verdienen en meer lasten te dragen. En je hebt voortdurend te maken met mensen die daartoe helemaal niet bereid zijn.

Zie je het gebeuren dat mensen zo kiezen? Ik zie van alles door elkaar in mensen; in een en dezelfde mens een veelheid van motieven, egoïsme en onbaatzuchtigheid, sluwe berekening, vrome geldingsdrang – waar ben je mee bezig, wat drijft je, weet je het zelf? We weten niet alles van onszelf, kijken in wazige spiegels. Maar zeker is wel dit: de beker waar Jezus over spreekt, smaakt niet zoet maar bitter, en de doop is er een met vuur, en branden doet pijn. En hoe je er ook aan begint, zonder een beetje onbaatzuchtige liefde, gelouterde liefde, houd je die keuze niet vol.

5.

In november 1962 werd Nelson Mandela, zwarte prins, welbespraakte charismatische mooie man, tot vijf jaar veroordeeld; op 12 juni 1964 werd dat levenslang op Robbeneiland. Hij vroeg om boeken, hij kreeg een blanke bijbel.

In de nacht van 8 februari 1965, toen hij pas tweehonderdveertig nachten levenslang gevangen zat, verscheen hem een engel die tot hem sprak: 'Vraag maar wat je wilt.' Mandela vroeg hem: 'Wat betekenen de woorden van Jezus "de beker drinken die ik drinken moet"?' De engel antwoordde: 'De beker van de eenzaamheid, de dorst, de wanhoop, de walging, het niet meer weten, een beker als een zee zo vol.' 'En,' vroeg Mandela, 'nu je me toch verschenen bent, zeg me, zal ik het kunnen?' Toen hief de engel zijn handen omhoog als in een gebed, toen zag Mandela, tien seconden lang, een stormende zee en daarachter een hooggebergte tot in de wolken. En hij wist dat hij zijn eigen leven zag. 'Dank je,' zei hij, 'ik begrijp niet, maar ik weet; dank je wel dat je gekomen bent.' En de engel ging van hem heen.

Vijfentwintig maal driehonderdvijfenzestig nachten later, op 8 februari 1990, had hij de zee leeggedronken en kon hij oversteken naar het vasteland, het mooiste land op aarde. Toen begon de beklimming van het gebergte.

Ik kan mij geen enkele vorm van volharding denken, geen enkel duurzaam engagement, zonder mystieke ervaring. Mystieke ervaring is: dat het visioen je vastgrijpt, en vasthoudt. Je weet het zeker. Je weet alles. Dat het is zoals het is, en dat het anders moet, en dat het anders kan, dat het ooit goed zal komen met alles en iedereen. Zeker weten, drie minuten; dan jaren van niet weten en van mystiek 'en toch'.

6.

Met name het evangelie van Lukas, benadrukt dat Jezus van Nazareth één van geest was met zijn joodse profetisch-visionaire traditie. Hij werd geraakt door de profetische prediking van Johannes de Doper, die een 'einde' voorvoelde, en tot een nieuw begin opriep: De bijl ligt aan de wortel – wat moeten wij doen? – wie twee hemden heeft moet delen met wie er geen heeft, en wie te eten heeft moet hetzelfde doen. (Lukas 3, vers 11). Dat is 'waarachtige omkeer'. Dat is je afkeren van de Mammon.

Zoals alle profeten vóór hem, ziet Jezus van Nazareth de heersende bezitsverhoudingen, met alle uitbuiterspraktijken en bonusculturen die daarbij horen als doodsverhoudingen: maatschappelijke, politieke constellaties waarin mensen ten dode gedoemd zijn. En als hij oproept tot omkeer – bekering - zoals alle profeten voor hem, dan bedoelt hij: breek met deze doodsverhoudingen en keer je leven om naar solidariteit, kies voor een 'systeem' waarin de woorden over gerechtigheid volbracht kunnen worden, in politieke praktijk gebracht.

En niets anders heeft de Jezusbeweging nagestreefd, en uit haar begintijd kennen wij dat utopische bericht: dat zij alles deelden met elkaar en niemand was in nood of leed gebrek. Dat is dus 'bekering'.

Maar in alle kerkelijke theologieën, in iedere catechismus, overal ter wereld, betekent dat woord al vele eeuwen iets heel anders, en niemand denkt bij dat woord meer aan een keuze voor een andere rechtvaardiger wereldorde. 'Bekering' is gaan betekenen dat je gaat geloven in Jezus die jouw ziel zal redden voor het hiernamaals, die "als enig zoenoffer ons lichaam en onze ziel van de eeuwige verdoemenis verlost" (Heidelbergse katechismus zondag 15).

De betekenisverschuiving van het woord 'bekering-tot-de-armen-hier-op-aarde' naar 'bekering tot geloof in een hiernamaals, en de betekenisverschuiving van 'Koninkrijk van God' als een samenleving zonder onrecht naar een spiritueel 'koninkrijk'-in-Jezus waaraan mensen via 'sacramenten' deel krijgen: die ontwikkeling tekent de geschiedenis van het christendom vanaf de vierde eeuw tot op vandaag.

7.

Een hooggeplaatste stelde hem de vraag:

Goede meester, wat moet ik doen
om leven te beërven in de komende wereld?

Jezus sprak tot hem:

Waarom noemt ge mij goed?

Niemand is goed, enkel die ene, God.

Gij kent de geboden:

'Gij zult geen overspel plegen,
niet moorden,
niet stelen,

niet liegen,
eer je vader en je moeder.’
Hij sprak:
Aan dat alles heb ik vastgehouden van jongs af aan.
Toen Jezus dit hoorde, sprak hij tot hem:
Nog één ding ontbreekt je:
alles wat je hebt, verkoop het en deel het uit aan de armen,
dan zul jij een schat hebben, in de komende wereld.
Kom dan terug en volg mij.
Toen hij dit hoorde, werd hij diep bedroefd
want hij was steenrijk.
Jezus zag hoe diep bedroefd hij was en sprak:
Hoe moeilijk is het voor hen die veel bezitten,
het koninkrijk van God binnen te gaan.
Nog makkelijker komt een kameel door het oog van de naald
dan een rijke in het koninkrijk van God.
Die het hoorden die zeiden:
Maar wie kan dan worden gered?
Hij sprak:
Wat onmogelijk is bij mensen,
is mogelijk bij God.

Die hooggeplaatste steenrijke, vroeger ook wel ‘de rijke jongeling’ genoemd, heeft het niet volbracht. Maar het kan wel: ‘het is mogelijk bij God’, zegt Jezus.
In mijn eigen apocriefe evangelie ‘Hier aanwezig, een leerdicht over Jezus van Nazareth’ (uitgeverij Ten Have, 2014) heb ik opgeschreven wat ik ooit, met eigen ogen, gezien heb:

Van verre zag zij hem, drong naar hem toe:
ik zal U volgen, heer, waar gij ook gaat.
Waar ik ook ga? vraagt hij - Ik heer? Wie jij?
Verkoop wat je bezit, geef het de armen.
Zij had een luthof, tuinen aan rivieren
goudmijnen, dure wijken. Zij verkocht ze.

En toen werd ze een zuster van Liefde en ging werken in Cité Soleil, de sloppen-sloppenwijk van de wereld, Haïti op zijn ergst. En nu is ze oud en woont met nog vier Zusters van Liefde ergens in een grote Nederlandse stad in een flat waar ook altijd een aantal uitgeprocedeerde asielzoekers wonen. Die leert ze Nederlands. Ik heb een rijk leven ontvangen, zegt ze.

8.

‘Het probleem van rijk en arm is doodeenvoudig. Wie zegt dat het gecompliceerd is, heeft het over de gecompliceerdheid van zijn eigen rijkdom.’ Schreef Harry Mulisch, veertig jaar geleden.

De rijken houden de armoede van de armen in stand. Gerechtigheid zou het zijn, als de rijken de armen optillen tot een menswaardig levensniveau. Dat kunnen ze. Dat kunnen ze leren. Daar is een nieuw belastingstelsel voor nodig. Dat kunnen we bedenken. Als we dat willen. Als een meerderheid van de Nederlandse bevolking dat wil. Het koninkrijk van God is volgens Jezus - en volgens de Thora van Mozes en de profeten waarin hij was opgevoed - een nieuwe wereld waar dát gebeurt, die verheffing, die uittocht omhoog - een komende wereld waarin volgens de mantra van de jonge Karl Marx geen mens meer "een geknecht, verlaten, vernederd en verachtelijk wezen is". Die komende wereld is niet alleen bevrijding voor de armen, maar ook voor de rijken. Arme hooggeplaatste steenrijke man, die diep bedroefd heengaat, omdat hij zoveel bezit, maar aan 'dat ene', dat enig noodzakelijke, geen deel heeft: aan die 'komende wereld' (nu al komende) waar alles voor allen zal zijn, aan dat groot nieuw bezielend verband, wereld zonder scheidsmuren, zonder apartheid, zonder de flauwekul van standen en klassen, zonder geeuwende leegte en verveling en achterdocht en cynisme.

Tegenover een hooggeplaatst rijk leven staat niet 'een arm leven', maar een leven dat zich inzet voor gerechtigheid. Een dienstknecht-leven. Afdalen om te bevrijden. Als je de Thora van Mozes en Jezus ernstig neemt, zou je op de gedachte kunnen komen dat deze wereld-hier-nu, met al haar sloppenwijken en peperdure locaties, helemaal opnieuw georganiseerd moet worden - en dat jij daaraan moet bijdragen. Als je daarvoor kiest, kies je voor een 'dienstknecht-leven'. Dat woord heeft oude wortels. In het profetische bijbelboek Jesaja wordt een mens getekend die bereid is zich ten einde toe te geven aan de verworpenen der aarde. In de oudste documenten van onze traditie wordt Jezus van Nazaret als deze dienstknecht herkend - 'niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen'.

Een dienstknecht-leven bestaat uit rotzooi opruimen, orde scheppen in alle soorten van chaos en het mechanisme van kwaad tot erger stuiten. De doem doorbreken - geen kwaad met kwaad, drift met drift, moord met moord vergelden - hoe bijna onmogelijk moeilijk is dat. Vergeven? Ja zeventig maal zeven maal. Jezelf louteren tot liefde en trouw; zelf in vrede veranderen. Dat is 'dienstknecht-leven', 'zondelast wegdragen'. Heb jij gezegd, heb jij gedaan, Jezus lam en dienstknecht. Heb jij gezegd dat wij het doen, jou achterna.

9.

Volgens de vier evangeliën heeft Jezus zijn keuze voor een dienstknechtleven in een veelzeggend gebaar te kennen gegeven op de avond voor zijn lijden en dood. In het evangelie van Johannes knielt hij neer om als slaaf de voeten van zijn leerlingen te wassen. In de geschriften van Markus, Matteüs en Lukas neemt hij brood, breekt het, deelt het uit en zegt: 'Dit is mijn lichaam, neem en eet, om mij te gedenken'. Hoe zullen wij, na twintig eeuwen, deze woorden verstaan? Dat Jezus het brood verandert in zijn lichaam zoals het rooms-katholieke dogma van de transsubstantiatie, de 'wezensverandering', het formuleert? Mag je het ook zó verstaan: 'Maak je zelf tot brood voor hongerlijders, wees bezielend door het verlangen naar een wereld waar brood en recht voor allen is'.

In de officiële rooms-katholieke kerk is er maar één interpretatie mogelijk van de woorden: 'dit is mijn lichaam' – met verregaande gevolgen: Jezus is de hostie en die hostie mag niet ontvangen worden door onwaardigen die 'in zonde leven'. En, bijvoorbeeld, ongehuwd samenwonenden en praktiserende homoseksuelen zijn onwaardig, want zij leven in zonde.

Nog heeft geen bisschoppensynode in Rome deze dwaling herroepen. Maar geen mens, hoe rooms-katholiek ook geboren, hoeft zich te schikken naar een synode; wij hebben allen ons eigen geweten, dat is onze waardigheid.

Wat wij uitdrukken en getuigen, als wij brood breken en delen, is dit: wij willen wezenlijk veranderen, wij zullen van chaotische, onsamenhangende, eenzame mensen veranderen in het lichaam van Jezus Messias. Als wij, hem achterna, proberen te kiezen voor een dienstknechtlevens, partij kiezend voor de armen, de vreemdelingen in ons midden behoedend, ieder mensenkind eerbiedigend, zoals hij geboren is: dan zullen wij zijn werkelijke tegenwoordigheid, zijn lichaam in deze wereld worden. 'Lichaam' is aanwezigheid, energie, uitstraling, een lichaam is geen droom, geen illusie, geen fictie; is samenhang van ledematen – wij kennen die beeldspraak uit de brieven van Paulus, de oudste documenten van de messiaanse traditie. Zijn zachte kracht. Messiaanse tegenkracht tegen de dood in al zijn gedaanten.

Zo leven is uittocht naar een nieuwe wereld. Zo leven, tegen de dood in / door de dood heen, omwille van verzoening tussen mensen, gebeurt niet één keer, eens en voorgoed, aan een kruis, zoenoffer voor eeuwig. Maar gebeurt dag en nacht, wereldwijd hier en nu. In zijn geest leven wij wat wij kunnen, omwille van de Grote Verzoening van alle mensen, wij mensen, nieuw-wij. In die ene gekruisigde herkennen wij – uitvergroot, uitvereeuwigd – allen die hun levenskracht geven voor de schepping van een nieuwe wereld, waar niet de dood heerst.

10.

'De zachte krachten zullen zeker winnen
in 't eind, dit hoor ik als innig fluist'ren
in mij – zo 't zweeg zou alle licht verduisteren,
alle warmte zou verstarren van binnen.

De machten die de liefde nog omkluist'ren
zal zij, allengs voortschrijdend, overwinnen.'

Een gedicht van de dichteres Henriette Roland Holst. Tante Jet.

Om dit geloof, deze hoop, te kunnen leven heb ik een messiaanse gemeente nodig, een basisgemeente, een ekklesia, zeker sinds Parijs 13 november. Terwijl de kerken leegliepen, en lopen, nog altijd, zijn er sinds de jaren zestig van de vorige eeuw nieuwe samenscholingen gegroeid. Sommige noemen zich 'eklesia'.

In de Griekse vertaling van de joodse bijbel, de Septuaginta, is het woord 'eklesia' de weergave van het Hebreeuwse woord 'qahal', dat 'bijeengeroepen' betekent. De

woorden qahal-ekklesia duiden niet op mensen die op eigen initiatief bij elkaar gekomen zijn en op eigen kracht bij elkaar blijven. Ze zijn bij elkaar gehááld, door een stem, woorden, een verhaal, en ze worden bij elkaar gehouden door dat verhaal.

De qahal van de 'kinderen van Israël', die allereerste bijeengeroepen, werden bijeengehouden door woorden van bevrijding, een oproep tot uittocht, een verhaal over goed wijd land; in het Griekse 'Ekklesia' klinkt het woord 'kalein', roepen, door, en 'ek' betekent 'uit': ekklesia dat zijn die ergens uit weggeroepen zijn, en ergens naar toe. Dat woord roept het beeld op van een weg die gegaan moet worden en van reisgenoten. Een ekklesia is een samensholing ter bemoediging. Oefeningen in hoop en volharding. Oefeningen in bewustwording en gewetensvorming.

Als ekklesia beseffen wij dat wij de erfgenamen zijn van een groot visioen van een nieuwe aarde in gerechtigheid; van een ethisch appèl, en van een cultuur van bezinning en gebed. Wij proberen die bijbels-messiaanse traditie te actualiseren, hier en nu te maken.

Wij leven onder de heerschappij van een economisch systeem dat een wereldwijde tweedeling heeft geschapen en in stand houdt. Een slavernijsysteem naar oud model dat neerkomt op het recht van de sterkste.

'Velen profiteren, de hogere en middenklasse, in alle landen'. Velen gaan reddeloos verloren, als bootvluchtelingen: kleine boeren, permanent werklozen, mensen zonder toegang tot voorzieningen, asielzoekers, sloppenbewoners. Een onderklasse die minstens één-derde van de wereldbevolking omvat. Uitgestoten mensen. Een op de drie. Het is in deze wereld van onwrikbare ongelijkheid en geweld, dat wij proberen staande te blijven, en ons oefenen in hoop tegen wanhoop. Om niet cynisch te worden zingen wij en vieren wij eucharistie. En om deel te krijgen aan de mystieke ervaring dat de woorden over solidariteit – liefde – ontferming, over recht doen, over god-doen, volstreckte laatste waarheid zijn. Alleen vanuit die woorden kan ik zin geven aan mijn dagen en nachten. In die woorden ligt de levensleer, de thora besloten, én het wereldomvattende politieke program, waaraan wij vandaag schreeuwend behoefte hebben.

Om u dit ter overweging te geven, ben ik hier gekomen en dank u voor uw uitnodiging. Mogen wij een rijk leven ontvangen.